

УДК 069(476.5)(091)

Музеі Віцебска ў XIX – пачатку XX ст.

Півавар М. В.

Установа адукацыі “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава”, Віцебск

У артыкуле асвятляецца працэс стварэння музеяў Віцебска ў XIX – пачатку XX ст., вызначаецца іх роля ў культурнай прасторы горада, уплыў на жыццё гараджан, вызначаюцца асноўныя тэндэнцыі, дасягненні, пралікі. Аналізуюцца асноўныя калекцыі, на аснове якіх развівалася музейнае будаўніцтва ў горадзе: В. Федаровіча, Г. Тэадаровіча, І. Сабольнікава, К. Бергнера, А. Сямянтоўскага, М. Куцінскага, В. Валковіча, А. Сапунова і іншых. Асвятляюцца падзеі паўстання першага прыватнага музея В. П. Федаровіча, ведамасных і грамадскіх музеяў: губернскага статыстычнага камітэта, царкоўна-археалагічнага старажытнасховішча, Віцебскай вучонай архіўнай калекцыі.

У даследуемы перыяд у выніку супольных намаганняў адміністрацыі горада, мясцовай інтэлігенцыі ў культурным асяроддзі Віцебска былі створаны ўмовы для заснавання і развіцця трох музеяў, што вышэй сярэдняга паказчыка на той час сярод іншых беларускіх гарадоў. На з’яўленне музеяў негатыўна ўплывала неадназначнае стаўленне ўладаў, адсутнасць вуні, ідэалагічная барацьба рускага і польскага ўплываў. На закладзеным у 1920-я гг. падмурку былі рэалізаваны ідэі нацыянальна-культурнага будаўніцтва, калі ў горадзе існавала 10 разнапланавых музеяў.

Ключавыя словы: музей, прыватны музей, калекцыі, тэндэнцыі ў развіцці музейнай справы, роля музеяў у культурнай прасторы.

(Искусство и культура. — 2012. — № 2(6). — С. 53-59)

Vitebsk museums of the XIXth – early XXth centuries

Pivavar M. V.

Educational establishment “Vitebsk State University named after P. M. Masherov”, Vitebsk

The article describes the process of setting up Vitebsk museums in the XIX – early XX centuries, singles out the role of the museums in the cultural space of the city, impact on the life of the citizens, points out main tendencies, achievements, drawbacks. Main collections are analyzed, on the basis of which museum construction in the city was developing: by V. Fedarovich, G. Teadarovich, I. Sabolnikau, K. Bergner, A. Semyantouski, M. Kustsinski, V. Valkovich, A. Sapunou and others. Events of setting up first private museum by V. P. Fedarovich as well as institutional and public museums are presented. They are regional statistic committee, church and archeology deposit, the collection of Vitebsk scientific archive collection.

During the studied period as a result of joined efforts of the city administration, local intellectuals conditions for the setting up of three museums were created in the cultural space of Vitebsk, which was higher than the average indicator of that time among other Belarusian cities. The appearance of the museums was negatively influenced by the attitude of the administration, lack of universities, and ideological struggle between Russian and Polish trends. On the bases laid in the 1920-ies, ideas of national and cultural construction were implemented, when 10 different museums existed in the city.

Key words: museum, private museum, collections, tendencies in the development of museum business, role of museums in cultural space.

(Art and Culture. — 2012. — № 2(6). — P. 53-59)

Музеі Віцебска займаюць асобнае месца ў гісторыі і культуры горада і краіны. Яны не толькі скарбніцы, у якіх захоўваюцца прадметы даўніны айчынай і сусветнай культурнай спадчыны. Разам з функцыяй захавання рэчаў і калекцый для будучых пакаленняў яны выконваюць важнейшую ролю па асвеце гараджан і гасцей горада, выступаюць культурна-асветніцкімі

цэнтрамі. Многія музеі месцяцца ў выдатных даўніх будынках, якія прыцягваюць увагу экскурсантаў як сваімі архітэктурнымі асаблівасцямі, так і “біяграфіямі”.

Мэта артыкула – выяўленне асноўных тэндэнцый працэсу стварэння музеяў Віцебска ў XIX – пачатку XX ст. і вызначэнне ролі музеяў у культурнай прасторы горада.

На пачатку XX ст. Віцебск з’яўляўся пры-

Адрас для карэспандэнцыі: г. Віцебск, Маскоўскі пр-т, д. 33, УА “ВДУ імя П. М. Машэрава”, кафедра гісторыі Беларусі – М. В. Півавар

знаным культурным і навуковым цэнтрам беларускіх зямляў. Першы беларускі архіў, першая вышэйшая навучальная ўстанова з’явіліся менавіта тут. Першы кінапаказ у Беларусі адбыўся 15 лютага 1898 г. у Віцебску, на год раней, як у Мінску, Маскве, Санкт-Пецярбургу. Яркае з’яўленне віцебскай мастацкай школы ў першыя гады савецкай улады ў Віцебску было падрыхтавана папярэднім развіццём культурнага асяроддзя горада.

Пытанне асвятлення гісторыі музейнай справы знайшло сваё адлюстраванне ў айчыннай і замежнай гістарыяграфіі. У 1926 г. у Варшаве выйшла кніга Б. Брэжга “Музеі Віцебска” [1]. У ёй давалася кароткая гісторыя станаўлення гэтых устаноў у горадзе і іх характарыстыка да Кастрычніцкай рэвалюцыі. Кніга была невялікага фармату (“надалоннік”) і займала ўсяго 31 старонку. Што і адлюстроўвала сітуацыю: у горадзе практычна не было дзяржаўных музеяў, а прыватныя калекцыі не заўсёды адпавядалі канцэпцыі музея і былі маладаступныя для наведвальнікаў. Гісторыкі 1920-х гг., сучаснікі музейнага будаўніцтва на Віцебшчыне Я. Васілевіч [2], У. Краснянскі [3] прысвяцілі свае артыкулы стану музеяў горада. Кароткія артыкулы, прысвечаныя некаторым музеям Віцебска, змяшчаюцца ў “Энцыклапедыі гісторыі Беларусі” [4]. Асобным калекцыям і музеям прысвечаны артыкулы віцебскіх даследчыкаў – Л. Хмяльніцкай [5], А. Падліпскага [6], І. Абрамавай [7], А. Букінай [8], Н. Шаркоўскай [9] і іншых. Некаторыя звесткі па праблеме можна адшукаць у зборніках матэрыялаў канферэнцый “90 год Віцебскаму абласному краязнаўчаму музею” [10], “Віцебскія старажытнасці” [11] і іншых. Тым не менш, усе пералічаныя аўтары ўскосна закраналі пытанні музейнага будаўніцтва ў горадзе, засяроджваючыся на асобных праблемах, музеях ці персаналіях.

Да з’яўлення публічных музеяў у горадзе. Асноўным месцам захавання рэчаў музейнага значэння былі рызніцы цэркваў і манастыроў, княжацкія палаты ў Верхнім і Ніжнім замках. К XVII ст. у Віцебску з’яўляюцца прыватныя калекцыі. Невялікія зборы былі таксама ў езуіцкім калегіуме. У губернскім горадзе Віцебску сітуацыя са зборамі была неадназначнай. Шляхецкіх калекцый, якія часцей захоўваліся ў радавых маёнтках, было мала, затое меліся зборы ў

багатых купцоў. Так, багаты купец, старавер Іаан Сабольнікаў (1763–1836) заклаў малітоўны дом у Віцебску, у якім знаходзілася шмат старажытных рэчаў: рукапісаў, друкаваных кніг, ікон у каштоўных акладах. Аднак са смерцю Сабольнікава калекцыя была страчана.

У Віцебскай мужчынскай гімназіі захоўвалася мінералагічная калекцыя з 1500 прадметаў, якую падараваў у 1814 г. віцебскі купец Якаў Сімановіч. У яе склад уваходзіла значная колькасць каменных сякер, сабраных на тэрыторыі Віцебскай губерні. Экспанаты размяшчаліся ў вітрынах, які стаялі ў калідорах гімназіі. Па сведчанні А. П. Сапунова, калекцыя захоўвалася неахайна і з паблаглівасці адміністрацыі была страчана [12]. Даследчыца І. Абрамава, праўда, прыводзіць некалькі іншых звесткі. Яна сцвярджае, што калекцыю ў віцебскую гімназію падараваў у 1813 г. ад’юнкт Віленскага ўніверсітэта Раман Шымановіч. Яна складалася з 1466 мінералаў [13]. Нумізматычны кабінет утрымліваў 427 манет і рускіх, польскіх і іншых замежных медалёў.

Значную прыватную калекцыю меў натарыус Віцебскага суда, археолаг-аматар Караль Бергнер. Пасля яго смерці калекцыя перайшла ў збор В. П. Федаровіча. Калекцыю меў святар, член Віцебскага губернскага статыстычнага камітэта, мясцовы карэспандэнт “Віцебскіх губернскіх вестей”, у якіх актыўна змяшчаў свае матэрыялы ў 1860-х гг., Васіль Валковіч. Частка ягонай калекцыі была набыта В. П. Федаровічам. Сакратар Віцебскага губернскага статыстычнага камітэта, этнограф, археолаг, фалькларыст А. М. Семянтоўскі таксама займаўся калекцыянаваннем рэчаў старажытнасці. На аснове часткі ягонага збору быў закладзены музей пры губернскім статыстычным камітэце. Менавіта ягонымі стараннямі (і часта за ягоны кошт) папаўнялася экспазіцыя гэтага збору. Віцебскі памешчык Л. Фохт (канец XIX – пачатак XX ст.) займаўся раскопкамі і меў калекцыю старажытных рэчаў, якую ў 1890 г. набыў Е. Раманаў. Практычна нічога невядома пра калекцыю Зіноўева. Значныя прыватныя зборы былі ў выдатных даследчыкаў Прыдзвіння і Падняпроўя, чые навуковыя даследаванні былі вядомыя ў Расіі, – Е. Р. Раманава і А. П. Сапунова. Некаторыя матэрыялы былі ў праф. Шапялёвіча, які праводзіў раскопкі

на Віцебшчыне на мяжы XIX–XX стст. Аднак найбольшымі калекцыямі ў горадзе валодалі В. П. Федаровіч, Г. А. Тэадаровіч і А. Р. Брадоўскі.

Першы прыватны музей. У 1880-я гг. у горадзе быў створаны першы прыватны музей. Ён належаў адвакату, вядомаму калекцыянеру, члену-карэспандэнту Кракаўскай Акадэміі навук Вацлаву Пятровічу Федаровічу (25.09.1848–12(25).01.1911). Спачатку ён змяшчаўся на вул. Замкавай, потым Дварцовай (цяпер вул. Савецкая, 19). В. П. Федаровіч нарадзіўся ў Магілёве, скончыў Маскоўскі ўніверсітэт, працаваў адвакатам у Саратаве, Балашове, Царыцыне, Ерэване. З 1884 г. жыў і працаваў у Віцебску. Браў актыўны ўдзел у грамадскім і навуковым жыцці горада і губерні. З’яўляўся ініцыятарам і заснавальнікам дабрачыннага Каталіцкага таварыства ў Віцебску. Яго намаганнямі была выдадзена кніга “Гербоўнік шляхты літоўскай”. Ён жа з’яўляўся ініцыятарам і складальнікам літаратурна-краязнаўчага зборніка “З ваколіц Дзвіны” (Віцебск, 1912), дзе акрамя ягоных асабістых артыкулаў публікаваліся артыкулы Я. Коласа, Я. Лучыны. Меў рукапісную “Энцыклапедыю Віцебшчыны”, у якой змясціў прозвішчы і кароткія звесткі пра людзей, якія хаця б чымсьці былі звязаны з Віцебшчынай.

У зборы вылучаліся 7 раздзелаў: 1) рэчы старажытнасці (каменныя сякеры, скрабкі, нажы, грыўны, бранзалеты, каралі, фібулы, пярсцёнкі); 2) ваенны аддзел (халодная, агнястрэльная зброя, засцерагальная амуніцыя); 3) побытавыя рэчы (посуд, адзенне, абутак, упрыгожванні, трубкі); 4) помнікі навукі і мастацтва (кнігі, дакументы, карціны, фотаздымкі); 5) масонскі аддзел (масонскія знакі, вышыўкі, пячаткі і інш.); 6) помнікі грамадзянскага побыту (пячаткі, медалі, манеты, кафля); 7) нататкі і паперы Федаровіча.

Збор В. П. Федаровіча быў адзін з найлепшых у краі. Па ацэнцы Г. Каханоўскага, археалагічная калекцыя была адной з самых багатых на тэрыторыі Беларусі ў канцы XIX ст. У калекцыі В. Федаровіча было больш за 5 тыс. рэчаў [14], па іншых звестках – 7 тыс. рэчаў [15]. Аснову збору даследчыка склалі калекцыі Караля К. Бергнера, графа Плятэра, М. Кусцінскага, В. Валковіча, Валадковіча [16]. Рэчы Федаровіч набываў не толькі ў

калекцыянераў, але і ў знаёмых у горадзе, паветах, у памешчыкаў, ксяндзоў. Тут захоўваліся рэчы, знойдзеныя пры археалагічных раскопках у Віцебскай, Магілёўскай, Мінскай, Віленскай, Гродзенскай, Ковенскай губернях. Дапамагаў у раскопках археолагам, у тым ліку М. Ф. Кусцінскаму. Вялізную колькасць ён сабраў сам, беручы ўдзел у земляных работах у Віцебску: пры зрыцці Замкавай гары, будаўніцтве электрастанцыі, правядзенні вадаправода, пры будаўнічых працах на вул. Замкавай. Значная колькасць рэчаў была сабрана ім пры правядзенні пошукаў на берагах Віцьбы і Дзвіны пасля веснавых паводак. У музеі захоўваліся рэчы не толькі па гісторыі, таму можна казаць пра тое, што ён быў па-сапраўднаму краязнаўчым і даваў комплексную характарыстыку краю. Другой станоўчай рысай збору Федаровіча была яго сістэмнасць. Па меркаванні У. Г. Краснянскага, “музей уяўляў сабой каштоўны збор музейных рэчаў і дастаткова поўна характарызуе гісторыю мясцовага краю, асабліва ў адносінах яго польскага насельніцтва” [17]. Найбольш унушальнымі з’яўляліся калекцыя курільных трубак, масонская калекцыя (адна з найбольш значных у тагачаснай Расіі). У яго бібліятэцы (больш за 1 тыс. тамоў) былі кнігі па гісторыі Беларусі і Літвы, беларускія і літоўскія выданні XVIII–XX стст.

Збору В. П. Федаровіча складала канкурэнцыю калекцыя Генрыха Адольфавіча Тэадаровіча (1864, г. Пінск–верасень 1917, г. Віцебск). Ён скончыў Смаленскую гімназію, юрыдычны факультэт Маскоўскага ўніверсітэта (1886). Пасля заканчэння ўніверсітэта жыў і працаваў у Віцебску. Прымаў актыўны ўдзел у грамадскім жыцці горада. Браў удзел у працы Віцебскай вучонай архіўнай камісіі. Меў унікальную бібліятэку, якая агулам налічвала больш за 20 тысяч тамоў. У калекцыі твораў мастацтва былі прадстаўлены працы розных часоў і майстроў – І. Шышкіна, Ю. Пэна, Ю. Клевера і інш [18].

У 1915 г. у горад у сувязі з Першай сусветнай вайной разам са штабам Віленскай ваеннай акругі пераехаў чарцёжнік інжынернага ўпраўлення акругі Антон Рафаілавіч Брадоўскі (8(20).10.1859, Новааляксандраўск Ковенскай губ., цяпер г. Зарасай, Літва–17.03.1928). Ён скончыў Новааляксандраўскае павятовае вучылішча

(1875), працаваў пісьмаводам, даваў прыватныя ўрокі па агульнаадукацыйных дысцыплінах, дзясятнікам на будаўніцтве крэпасці ў Коўне (цяпер Каўнас) і ваеннага порта ў Лібаве (цяпер Ліепая) (1882–1892), у інжынерным упраўленні Віленскай ваеннай акругі (1893–1918).

З дзяцінства займаўся нумізматykай і калекцыянаваннем прадметаў старажытнасці. Свядома краязнаўствам стаў займацца з 1882 г. [19]. У 1906 г. у Вільні на аснове сваёй калекцыі ён стварыў «Музей древностей и Художественно-Промышленный» [20]. Спачатку музей знаходзіўся на вуліцы Завальнай, потым на вуліцы Сямёнаўскай, 10, у тым жа доме, дзе пражываў сам краязнаўца. У трох пакоях змяшчалася больш за 20 тыс. рэчаў, у тым ліку акамянеласці, мінералы, зброя, гадзіннікі, карціны, іконы, скульптуры, мастацкія вырабы, званочки, вееры, парцеляна, кафля, вышыўкі, пячаткі, манеты, узнагароды, знакі і інш. У калекцыі былі рэдкія экспанаты, сярод якіх: грамата Пятра I, аўтографы Екацярыны II, А. В. Суворова, Т. Касцюшкі, паэта Д. Давыдава, генерала Міларадавіча.

З прыездам у Віцебск А. Брадоўскага прапанаваў перадаць гораду сваю калекцыю з мэтай утварэння на яго аснове гарадскога музея, але час (Першая сусветная вайна) быў непрыдатны. Пазней на аснове збору калекцыянера паўстане віцебскі Губернскі музей, але гэта адбудзецца ў 1918 г. [21].

У парэформены перыяд (1861–1874) у Віцебску з’яўляюцца музеі ў іх сучасным разуменні. У 1868 г. адчыніўся першы ў Віцебску музей – пры Віцебскім губернскім статыстычным камітэце. Яшчэ ў 1867 г. віцебскі губернатар Уладзімір Токараў, які намінальна з’яўляўся старшынёй губстаткамітэта, прапанаваў арганізаваць музей пры камітэце. Ствараўся ён галоўным чынам дзякуючы намаганням сакратара камітэта – А. М. Семянтоўскага. У яго ён перадаў 25 старажытных манет, з якіх 10 былі куфічныя. Галоўная частка калекцыі была таксама нумізматычная, яна складалася з 225 штук польскіх манет. У 1870 г. былы настаўнік полацкай народнай школы Ян Цібын перадаў у музей узоры нацыянальнага адзення, рамесныя вырабы, археалагічныя рэчы. У музей перадаваліся старажытныя і рэдкія рэчы, знойдзеныя ў Віцебскай губерні, дублетныя рэчы з калекцый членаў Археалагічнай камісіі (Вільня),

знойдзеныя пры раскопках віцебскіх курганоў. Некаторыя ахвяраванні зрабілі К. Бергнер і М. Кусцінскі. Сістэмнасці ў экспазіцыі не было. На 1893 г. у фондах музея было 49 рэчаў царкоўнай даўніны, 305 – археалагічнага характару, 184 прадметы, якія мелі дачыненне да этнаграфіі, 65 рэчаў, што адносіліся да натуральных навук. Самая вялікая была нумізматычная частка – 3170 рэчаў. У 1901 г. частка музейнага збору была перададзена царкоўна-археалагічнаму музею [22]. У 1910 г. большая частка калекцыі музея была перададзена музею ВВАК.

2 верасня 1893 г. у Віцебску было адкрыта царкоўна-археалагічнае старажытнасховішча (епархіяльны музей старажытнасцяў). Музей ствараўся з мэтай захавання рэчаў царкоўнай даўніны, якія выйшлі з ужытку, а таксама адлюстравання гісторыі царкоўнага жыцця ў краі. Ініцыятарамі яго з’яўлення былі віцебскія краязнаўцы – А. П. Сапуноў, Е. Р. Раманаў, В. Гаворскі. У аснову калекцыі былі пакладзены рэчы, якія былі ўзяты з віцебскіх цэркваў, у тым ліку з Дабравешчанскай, Ільінскай, Петрапаўлаўскай, а таксама цэркваў Маркава манастыра. У зборы захоўваліся іконы, разныя выявы святых, партрэты ўніяцкіх і рымска-каталіцкіх біскупаў XVIII ст., напастольныя крыжы, святарскія аблачэнні з шоўку, аксаміту, воўны. Разам з рэчамі была прадстаўлена і дакументальная спадчына – рукапісныя кнігі, дакументы цэркваў і манастыроў Полацкай епархіі, апісаныя А. Сапуновым у кнізе “Архіў Полацкай духоўнай кансісторыі” (1898) [23]. Калекцыя папаўнялася і ад падарункаў мясцовых калекцыянераў, а таксама губстаткамітэта.

Першапачаткова музей знаходзіўся ў памяшканнях архірэйскага дома на Саборнай плошчы (цяпер плошча Свабоды) [24]. У 1895–1903 гг. кіраўніком старажытнасховішча з’яўляўся Д. І. Даўгяла. За час яго кіраўніцтва калекцыя значна папоўнілася і была пераведзена ў новае памяшканне – над дамавой царквой архірэйскага дома. Інвентарнага вопісу калекцыі не мелася. На лістапад 1897 г. было надрукавана “Описание предметов”. Пазней некаторыя звесткі пра паступленні ў музей друкаваліся ў “Известиях”.

Калекцыя музея ўяўляла сабой багаты і сістэмны збор па гісторыі праваслаўнай і ўніяцкай канфесій на Віцебшчыне.

Нягледзячы на досыць вузкую тэматыку – адлюстраванне рэлігійнага жыцця ў краі – музей меў важнае значэнне з пункту гледжання комплекснага адлюстравання спадчыны Віцебшчыны: музей Федаровіча акцэнтаваў сваю ўвагу на прапольскім і каталіцкім накірунку, епархіяльны – на праваслаўным і ўніяцкім. На 1905 г. калекцыя налічвала 1247 рэчаў. У 1916 г. Сінод зацвердзіў статут, у адпаведнасці з якім царкоўна-археалагічнае старажытнасховішча была перайменавана ў Віцебскае царкоўна-археалагічнае таварыства. Для музея планавалася пабудова асобнае памяшканне, але планы былі перакрэслены рэвалюцыйнымі падзеямі 1917 г. 2 красавіка таго ж года ўсе экспанаты музея былі перададзены віцебскаму аддзяленню Маскоўскага археалагічнага інстытута. Калекцыі перавезены ў будынак Цэнтральнага архіва. Тут яны двойчы падвергліся рабаванню. Шмат рэчаў было пашкоджана. Што было скрадзена, выявіць немагчыма, бо ў музеі не было інвентарнага вопісу. Дакладна вядома, што зніклі багатая калекцыя антымінсаў і некаторы царкоўны посуд. Нават пасля рабавання калекцыі ў музеі змяшчаліся сотні ікон розных школ іканапісу, як візантыйскага, італьянскага, беларускага, так і мясцовага накірункаў. Захоўваліся ўзоры сцяннога роспісу храмаў па халсце клеёвай фарбай, па-мастацку распісаныя харугвы і плашчаныцы. Добра прадстаўлена было мастацтва разьбы па дрэве – узоры розных іканастансаў, ківотаў у стылях Адраджэння і барока. Асабліваю цікавасць уяўляла калекцыя розных драўляных скульптур, якая налічвала каля 50 экспанатаў. Сярод іх, напрыклад, па-мастацку выкананыя статуі Хрыста, апосталаў, святых, анёлаў, а таксама 6 плоскіх фігур дабрадзеяў, якія ставіліся пры ўніяцкім абрадзе адпявання каля труны. У склад збору царкоўных сасудаў уваходзілі 70 рэчаў XVII–XVIII стст. Мелася вялікая калекцыя складняў, абразкоў, крыжыкаў, малюнкi і фотаздымкі мясцовай царкоўнай даўніны.

У 1909 г. у Віцебску была створана Віцебская вучоная архіўная камісія, якая адыграла важнейшую ролю ў культурным, навуковым і грамадскім жыцці горада. У 1910 г. пры ёй быў створаны музей (мал. 1). У яго аснову быў пакладзены збор віцебскага губстаткамітэта. Калекцыя хутка папаўнялася коштам ахвяраванняў членаў камісіі. Некаторую частку экспанатаў са

Мал. 1. Будынак, у якім знаходзіўся музей ВВАК і МАІ.

Мал. 2. А. Р. Брадоўскі.

Мал. 3. В. П. Федаровіч.

свайго збору перадаў і сам загадчык музея К. А. Змігродскі. Ён зрабіў важную справу па сістэматызацыі калекцыі, падрыхтаваў каталог музея (1912) [25]. Каталог меў не зусім навуковы характар, змяшчаў пералік рэчаў без іх апісання і вызначэння. Музей меў 6 аддзелаў: царкоўная даўніна,

археалагічныя рэчы (знаходкі з курганоў жалезнага і бронзавага вякоў), ваенны адзел, пячаткі (толькі XVIII ст.), мінералогія і “рознае”, нумізматычны кабінет (каля 3000 манет і медалёў). Пасля ліквідацыі ВВАК музей быў перададзены Віцебскаму аддзяленню Маскоўскага археалагічнага інстытута, а пасля яго ліквідацыі – Віцебскаму педагагічнаму інстытуту. На яго аснове разам з экспанатамі далучанага царкоўна-археалагічнага музея была прынята рашэнне стварыць гістарычны музей пры інстытуце. Аднак з-за шэрагу прычын гістарычны музей тут так і не быў створаны.

На працягу пачатку XX ст. у горадзе складалася ўстойлівая тэндэнцыя фарміравання калекцый і стварэння новых грамадскіх і ведамасных музеяў. На вячэрніх курсах па сельскай гаспадарцы збіраліся экспанаты і матэрыялы, якія пазней сталі асновай прыродазнаўчага музея. Аснову збору складала калекцыя выдатнага натураліста, энтомолага У. А. Плюшчык-Плюшчэўскага. Збор і выраб экспанатаў праводзіўся і пры ветэрынарным адзеле віцебскага губернскага земства. Яны заклалі аснову ветэрынарнага музея, створанага ў 1919 г [26].

На працягу другой паловы XIX – пачатку XX ст. развіццё музеяў у Віцебску адбывалася ў адпаведнасці з агульнаеўрапейскімі тэндэнцыямі: ростам цікавасці да гісторыі, станаўленнем музеяў як навукова-асветных цэнтраў, развіццём новых галін навукі (археалогіі, архівазнаўства, этнаграфіі, мастацтвазнаўства і інш.). Музеі займалі значнае месца ў культурнай прасторы горада, адыгрывалі важную ролю ў культурным будаўніцтве места і яго наваколляў. У іх акумуляваўся комплекс рэчаў матэрыяльнай культуры. Музеі з’яўляліся важным сродкам рэтрансляцыі ідэй і культурных пачынанняў мясцовай інтэлігенцыі. Асветніцкая і папулярызатарская дзейнасць музеяў спрыяла фарміраванню гістарычнай свядомасці, грамадзянскіх якасцяў, любові да роднага краю.

Сярод беларускіх гарадоў Віцебск выглядаў найбольш прывабна. На працягу другой паловы XIX – пачатку XX ст. у горадзе былі створаны музей пры губернскім статыстычным камітэце, царкоўна-археалагічнае старажытнасховішча, музей пры Віцебскай вучонай архіўнай камісіі. Шырокую вядомасць атрымалі калекцыі мясцовых аматараў даўніны – А. Р. Брадоўскага

(мал. 2), В. П. Федаровічу (мал. 3), Г. Тэадаровіча, В. Валковіча, К. Бергнера і іншых.

Сярод негатыўных тэндэнцый у развіцці віцебскіх музеяў адзначым неадназначнае стаўленне уладаў, адсутнасць вышэйшых навучальных устаноў, адсутнасць сістэмнасці, маладаступнасць. Значнай праблемай з’яўлялася складаная сітуацыя захавання рэчаў, знойдзеных на Віцебшчыне. Большасць іх, знойдзеная пры раскопках, перадавалася ў Эрмітаж, Віленскі музей, Археалагічную камісію (Вільня), Гістарычны музей (Масква), музеі Кракава.

Неадназначна адбівалася на станаўленні музеяў горада ідэалагічная і канфесійная барацьба рускага і польскага ўплываў. Напрыклад, дзейнасць створанага з мэтай пашырэння ўплыву праваслаўнай царквы і доказу “спрадвечнай рускасці краю” царкоўна-археалагічнага музея праз некаторы час амаль прыпынілася. Адной з прычын быў той факт, што большасць экспанатаў мелі ўніяцкае паходжанне, што не адпавядала мэтам, якія закладаліся пры стварэнні музея.

На пачатку XX ст. у Віцебску з’яўляюцца новыя асяродкі адукацыі і навукі: Віцебская вучоная архіўная камісія (1909), настаўніцкі інстытут (1910), Віцебскае аддзяленне Маскоўскага археалагічнага інстытута (1911), якія становяцца важнымі культурнымі цэнтрамі горада. Практычна пры кожным з іх быў створаны музей, актыўна праводзіўся збор матэрыялаў, фарміраванне калекцый, неабходных для лепшага выканання статутных задач. Можна канстатаваць, што да 1914 г. у Віцебску назіралася ўстойлівая тэндэнцыя актыўнага развіцця музеяў, якая была некалькі замаруджана Першай сусветнай вайной. Хаця адзначым, што ў выніку эвакуацыі вайна нават спрыяла накапленню каштоўнасцяў. У Віцебск былі вывезены калекцыі Віленскага ваеннага сходу, віленскі прыватны музей А. Р. Брадоўскага.

Падзеі эканамічнага, палітычнага крызісу, якія выклікала Кастрычніцкая рэвалюцыя 1917 г., сталі сур’ёзнай перашкодай паступальнаму развіццю музеяў горада, аднак не перапынілі працэс, а вывелі яго на новы ўзровень.

Заклучэнне. Такім чынам, менавіта ў другой палове XIX – пачатку XX ст. намаганнямі адміністрацыі горада, мясцо-

вай інтэлігенцыі ў культурным асяроддзі Віцебска былі створаны ўмовы для заснавання і развіцця музеяў. На закладзеным у 1920-я гг. падмурку былі рэалізаваны ідэі нацыянальна-культурнага будаўніцтва, калі ў горадзе існавала 10 разнапланавых музеяў.

ЛІТАРАТУРА

1. Brežgo, B. Muzea Witebskie / B. Brežgo. – Warszawa: Druk Jan Świątoński I S-ka, Kopernika 34, 1926. – 31 s.
2. Васілевіч, Я. Віцебскі Дзяржаўны Культурна-Гістарычны Музей / Я. Васілевіч // Віцебшчына. – Т. 2. – Віцебск, 1927.
3. Краснянский, В. Краткий очерк музейного строительства в Витебске / В. Краснянский // Віцебскі шытак. – № 4. – С. 207.
4. Віцебскі царкоўна-археалагічны музей // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. – Т. 2. – Мінск, 1994. – С. 338.
5. Хмяльніцкая, Л. Віцебскі царкоўна-археалагічны музей / Л. Хмяльніцкая // 3 глыбі вякоў. Наш край. – Мінск, 1997. – Вып. 2. – С. 4–15.
6. Падліпскі, А. Заснавальнік Віцебскага музея / А. Падліпскі // ПГіКБ. – 1980. – № 2. – С. 19.
7. Абрамова, И. Судьба коллекции В. П. Федоровича / И. Абрамова // 90 гадоў Віцебскай вучонай архіўнай камісіі. Матэр. навук. канф., 24 ліст. 1999 г., Віцебск. – Мінск: БелНДІДАС, 2000. – С. 56–57.
8. Музей Антона Брадоўскага ў Віцебску // Віцебскі шытак. – 2000. – № 4. – С. 202–205; Музейная спадчына Віцебска // Тамсама. – С. 206.
9. Шарковская, Н. Ю. Археологическая коллекция ВУАК в фондах Витебского областного краеведческого музея / Н. Ю. Шарковская // 90 гадоў Віцебскай вучонай архіўнай камісіі. Матэр. навук. канф., 24 ліст. 1999 г., Віцебск. – Мінск: БелНДІДАС, 2000. – С. 58–61.
10. 90 год Віцебскаму абласному краязнаўчаму музею: матэр. навук. канф., Віцебск, 30–31 кастр. 2008 г. / рэдкал.: Г. У. Савіцкі [і інш.]. – Мінск: Медысонт, 2009. – 424 с.

11. Віцебскія старажытнасці: матэр. навук. канф., прысвеч. 50-годдзю знаходкі берасцяной граматы ў Віцебску і 150-годдзю з дня нараджэння А. Р. Брадоўскага, 22–23 кастр. 2009 г., Віцебск / рэдкал.: Г. У. Савіцкі [і інш.]. – Мінск: Медысонт, 2010. – 320 с.
12. Хмяльніцкая, Л. Гісторык з Віцебска (жыццяпіс Аляксея Сапунова) / Л. Хмяльніцкая. – Мінск: Энцыклапедыкс, 2001. – С. 18.
13. Абрамова, И. История Витебских музеев / И. Абрамова // Витебский курьер. – 1998. – № 39. – С. 3.
14. Подлипский, А. Коллекция Федоровича / А. Подлипский // Нар слова. – 1995. – 2 лют. – С. 5.
15. Шпаковская, Г. Раритеты из коллекции Вацлава Федоровича / Г. Шпаковская // Нар. слова. – 2008. – 4 ліст. – С. 8.
16. Васілевіч, Я. Тамсама. – С. 198.
17. Краснянский, В. Краткий очерк музейного строительства в Витебске / В. Краснянский // Віцебскі шытак. – № 4. – С. 207.
18. Подлипский, А. "Гражданственность лиры..." / А. Подлипский // Неман. – 1982. – № 5. – С. 175–176.
19. Віцебскі абласны краязнаўчы музей. Н/А. – Фонд 37. – Спр. 2. – Арк. 7
20. Вся Вильна. – Вильно, 1911. – С. 42.
21. Падліпскі, А. М. / А. М. Падліпскі, А. Р. Брадоўскі // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. – Т. 2. – С. 64–65.
22. Краснянский, В. Тамсама. – С. 207.
23. Віцебскі царкоўна-археалагічны музей // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. – Т. 2. – Мінск, 1994. – С. 338.
24. Хмяльніцкая, Л. Віцебскі царкоўна-археалагічны музей / Л. Хмяльніцкая // 3 глыбі вякоў. Наш край. – Мінск, 1997. – Вып. 2. – С. 4–15.
25. Каталог музея Витебской ученой архивной комиссии. – Витебск, 1912.
26. Віцебскі Вэтэрынарна-Зоолёгічны Музей // Віцебшчына. – Том. 1. – Віцебск, 1925. – С. 174.

Паступіў у рэдакцыю 05.01.2012 г.